

Макс Хейстингс

ТАЙНАТА ВОЙНА

ШПИОНИ, ШИФРИ И ПАРТИЗАНИ
1939–1945 г.

София, 2019

MAX HASTINGS

THE SECRET WAR

Spies, Codes and Guerrillas 1939–1945

Copyright © 2015 by Max Hastings

First published by William Collins, an imprint of Harper Collins Publishers

All rights reserved.

© Издателство „Изток-Запад“, 2019

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Мария Кондакова, превод, 2019

© Деница Трифонова, художествено оформление на корицата, 2019

ISBN 978-619-01-0392-9

МАКС
ХЕЙСТИНГС

ТАЙНАТА ВОЙНА

ШПИОНИ, ШИФРИ И ПАРТИЗАНИ
1939–1945 г.

Превод от английски
Мария Кондакова

Съдържание

Въведение	9
I. Преди потона	23
1. Търсачи на истина	23
2. Британците: гжентълмени и играчи	30
3. Руснаците: Храмове на шпионажа	40
II. Бурята се разразява	62
1. „Поток от измислици“	62
2. По следите на Канарис	76
III. Чудесата искат време: „Блечли“	88
1. „Хитрини“ и „Глупаци“	88
2. Флирт с Америка	116
IV. Кучетата, които излаяха	123
1. Хората на „Люси“	123
2. Предупрежденията на Зорге	130
3. Оркестърът свири	133
4. Глухият в Кремъл	142
V. Божествени ветрове	153
1. Чаеният сервиз на 2-жа Фъргюсън	153
2. Японците	159
3. Човекът, който спечели Мигуей	174

VI. Напосоки и слепешком: руснаците на война	191
1. Центърът в готовност	191
2. Краят на Зорге	196
3. Вторият източник.....	200
4. Гуревич се качва на влака	203
VII. Британската машина за тайна война	211
1. Острието.....	211
2. Мозъкът	216
3. В морето.....	228
VIII. „Марс“: най-кървавата измама	239
1. Гелен	239
2. Агент „Макс“	243
IX. Последният концерт на „Оркестъра“	254
X. Партизанско движение	268
1. Съпротива и диверсия.....	268
2. УСО	274
XI. „Федералните“ на Хувър и смелчаците на Донован	297
1. Авантюристи.....	297
2. Кули от слонова кост.....	313
3. Алън Дълес: на приказка с германците	319
XII. Партизаните в Русия: за страх на чужди и свои	330
XIII. Острови в бурята	343
1. Ирландският танц на Абвера	343
2. Ничия земя.....	351
XIV. С приятелска помощ.....	362
1. „Вони, но все някой трябва да го прави“	362
2. Американски изменници	381

XV. Фабриците за информация	400
1. Агентите	400
2. Перлата на всички източници	407
3. Поточни линии	414
4. Агските машини	429
XVI. „Тъпоглавец“: английският пациент.....	442
XVII. Залезът на Абвера	457
1. Германският отговор на „Блечли“	457
2. „Цицерон“	470
3. Фантазорите	474
4. „Добрият“ нацист	482
XVIII. Полесражения	492
1. Вълшебната пръчица „Ултра“	492
2. Шпиони самоубийци	500
3. Помрачен триумф	505
XIX. Черни вдовици и бели рицари	512
1. Борбата с Япония	512
2. Междусособици	521
3. Врагът: слепешком в тъмното	526
XX. „Енормоз“	532
XXI. Дешифриране на победата	543
Благодарности	565
Бележки и източници	567
Библиография	585
Показалец	591

*На Уилям и Амели,
следващото поколение*

Въведение

ВОЙНИЦИ, МОРЯЦИ, АВИАТОРИ и цивилни имат крайно различни преживявания от Втората световна война, изковани от огъня, географията, икономиката и идеологията. Хората, които са се избивали взаимно, са най-прозрачни, но и в много отношения най-безинтересни; крайните резултати са дълбоко повлияни и от множество мъже и жени, които не са дали и един изстрел. Въпреки че и в Русия дори се случва да изминат месеци между големите битки, всички участници са в непрестанна тайна война – борбата да опознаят врага, за да разширят възможностите на своите армии, флоти и авиации, която се води чрез шпионаж и криптоанализ. Генерал-лейтенант Алберт Праун, последният началник на комуникациите във Вермахта, пише по-късно за второто от тези средства: „Всички аспекти на тази „студена война на радиовълните“ продължаваха без прекъсване дори когато оръдията мълчаха.“¹ Съюзниците организират и партизански и терористични кампании в окупираните от Оста територии навсякъде, където имат възможност: тайните операции придобиват безпрецедентно значение.

Тази книга няма амбицията да даде изчерпателно описание, което би заело безброй томове. Тя изследва машините на тайната война, използвани от двете страни, и някои от личностите, оказали влияние върху тях. Едва ли предстоят още разкрития, които да променят досегашната картина, освен може би от съветските архиви, затворени понастоящем от Владимир Путин. Японците унищожават по-голямата част от документите на своето разузнаване през 1945 г., а оцелелите се пазят в Токио и са недостъпни, но свидетелствата на ветераните след войната са източник на важна информация – аз лично разговарях с някои от тях преди десет години.

Повечето книги за военновременното разузнаване се концентрират върху действията на определена държава. Аз се опитах да изследвам темата в глобален контекст. Някои епизоди в моя разказ сигурно са познати на специалистите, но ми се струва, че представянето им в по-широк план може да им придаде нова перспектива. Въпреки че за шпионите и дешифровчиците е създадена огромна по обем литература, читателите вероятно ще останат удивени от някои истории в тази книга, както беше и с мен, когато ги открих за себе си. Писал съм много за руснаците, защото тяхната дейност е много по-слабо позната в западните страни в сравнение

с тази на британския „Блечли Парк“, американския „Арлингтън Хол“ и Ор-20-G. Пропуснал съм много легенди и не съм се опитвал да преразкажа най-известните истории за Съпротивата в Западна Европа, нито за агентите на Абвера във Великобритания и Америка, които бързо попадат в затвора или са вербувани за прочутата Операция „Двойна игра“*. От друга страна, макар и фактите за дейността на Рихард Зорге и „Цицерон“** да са известни от много десетилетия, тяхното значение си струва да се преосмисли.

Постиженията на някои бойци на тайната арена на войната са също толкова смайващи, колкото гафовете на други. Както разказвам тук, британците на няколко пъти допускат залавянето на секретни материали, което би могло да се окаже фатално за тайната на „Ултра“. В същото време авторите на шпионска литература са погълнати от темата за предателството на „Кеймбриджката петорка“, но сравнително малко от тях разпознават една друга категория „агенти“, които бихме могли да наречем „Петстотинте от Вашингтон и Бъркли“ – малка армия американски левичари, които служат като информатори за съветското разузнаване. Печално известният сенатор Джоузеф Маккарти стигматизира несправедливо много хора, но не греша в обвинението си, че между 30-те и 50-те години на ХХ в. в правителството на САЩ и в най-големите институции и корпорации в страната се спотайват удивително голям брой служители, които не са лоялни преди всичко на собствената си държава. Между 1941 и 1945 г. руснаците всъщност са официални съюзници на Великобритания и САЩ, но Сталин винаги е гледал на тези отношения с цинизъм – просто като на временен съюз с конкретна цел унищожаването на нацистите, сключен с държави, които си остават исторически врагове и съперници на Съветския съюз.

Много книги за военновременното разузнаване посвещават най-много внимание на това, което шпионите или дешифровчиците са открили. Единственият важен въпрос обаче е доколко секретните сведения са променили изхода от събитията. Шпионажът на всяка от воюващите страни бледнее в сравнение с мащаба на съветския, който донася богата жътва от технологична информация от Великобритания и САЩ, но заради параноята на Сталин тази реколта от политически и военни тайни на чужди държави не се използва пълноценно. Най-изтъкнатият американски историк на криптоанализа по време на войната ми каза през 2014 г., че след като изследвал тази тема през половината от живота си, установил, че съюзническото разузнаване няма почти никакъв принос за победата във войната. Това звучи като твърде крайна присъда, но забележките на моя приятел показват как се трупа и усилюва скептицизмът и дори цинизмът на човек, който в продължение на десетилетия гази из блатото от измислици, измяна и некомпетентност – средата,

* Операция на британското разузнаване за провербуване на нацистки агенти и използването им в контраразузнаването. – Б.пр.

** Псевдонимите на агентите по-нататък са в кавички. – Б.а.

където пребивават по-голямата част от шпионите и техните сътрудници. Фактите навеждат на заключението, че официалната секретност по-скоро освобождава разузнавателните служби от отговорността за техните безумия пред собствените им страни, отколкото да ги предпазва от вражеско проникване. Каква е била ползата например да се крие от британската общественост дори самоличността на началниците в собственото ѝ разузнаване, когато в продължение на години строго секретни операции на МИ-6* са били предавани на руснаците от Ким Филби, един от нейните най-високопоставени служители? Американското правителство отказва да подпише споразумение за двустранен обмен на разузнавателни сведения с НКВД**, уговорено от генерал-майор Уилям Донован от УСС***, но формалната предпазливост не допринася много за националната сигурност, когато някои от високопоставените подчинени на Донован предават тайни на съветски агенти.

Събирането на разузнавателни данни не е наука. В него няма нищо сигурно дори когато четеш част от кореспонденцията на противника. Съществува какофоничен „шум“, от който трябва да се извличат „сигнали“ – достоверни факти, някои незначителни, други първостепенни. През август 1939 г., непосредствено преди сключването на нацистко-съветския пакт, един британски висш чиновник кърши ръце пред обърканите съобщения, които се получават във „Форин офис“ за отношенията между Берлин и Москва. „Когато се опитвахме да оценим стойността на тези тайни доклади – казва той в описание, приложимо за повечето разузнавателни служби, – изпадахме донякъде в положението на главатаря на Четирийсетте разбойници, който отбелязал с тебешир вратата на Али Баба и след това открил, че Моргана е нанесла подобни знаци на всички врати на улицата, така че нищо не подсказвало коя е правилната.“ Безсмислено е да изследваме изолирано успехите на която и да е страна, перлите на нейните разкрития. Те трябва да се разглеждат в контекста на стотици хиляди страници баналности или откровени глупости, които са минали през бюрата на аналитици, държавници и военачалници. „Дипломатите и агентите от разузнаването са по мои впечатления по-големи лъжци дори от журналистите“ – пише британският шпионин от войната Малкълм Мъгъридж, който е запознат и с трите категории, самият той отчасти шарлатанин. Безрезул-

* Британската МИ-6 често е назовавана с другото ѝ име, Секретна разузнавателна служба или СРС (*Secret Intelligence Service, SIS*), но за яснота навсякъде в тази книга, включително в цитираните документи, е използвано първото название – донякъде за да се избегне объркване с американската Служба за радиотехническо разузнаване (*Signals Intelligence Service, SIS*). – Б.а.

** Съветската разузнавателна служба и нейните вътрешни и външни подразделения са реорганизирани и преименувани многократно между 1934 и 1954 г., когато е наречена КГБ. Навсякъде в този текст е използвано името „НКВД“, като отделно от това се говори за действащата от 1943 г. организация на контраразузнаването, СМЕРШ („Смърт шпионам“) и за паралелно съществуващото от 1926 г. военно разузнаване на Червената армия, което ожесточено се конкурира с НКВД в страната и в чужбина. – Б.а.

*** Управление на стратегическите служби (*Office of Strategic Services, OSS*), разузнавателна агенция в САЩ, за която става дума по-нататък в книгата. – Б.пр.

татността на по-голямата част от шпионажа е добре илюстрирана от Франтишек Моравец от чешкото разузнаване. Един ден през 1936 г. той гордо представя на началника си доклад за нова германска военна техника, за който е платил щедро на информатора. Генералът го поглежда едва-едва, след което казва: „Аз ще ви покажа нещо по-добро.“ Тръсва на бюрото си един брой на списание „Ди Вермахт“, показва му статия за абсолютно същото оръжие и казва сухо: „Абонаментът е само двацет крони.“

В същата категория попада и полученото от Абвера копие от документ на Държавния департамент на САЩ от декември 1944 г., с който се назначава нов съветник по икономическите въпроси в полското правителство в изгнание в Лондон. Ето част от съдържанието: „Неговите транспортни и дневни разходи от Тунис до Лондон през Вашингтон, транспортни и дневни разходи за неговото семейство и адрес на доставка на личните им вещи, одобрени съгласно пътните разпоредби.“² Германците, прочели превода на този документ – една страница текст, – са го маркирали с гриф „Строго секретно“. Работните часове, които нацистката военна машина е посветила да сътвори този бисер, са свидетелство как разузнавателните служби често преместват планини, за да родят мишка.

Доверието е дълг и привилегия на свободните общества. Само че доверчивостта и уважението към личната сфера са гибелни недостатъци за аналитиците и оперативните работници в разузнаването. Работата им изисква от тях да убеждават граждани на други страни да изоставят традиционния идеал на патриотизма, било то за пари, по убеждение или случайно, поради лична връзка между куратор и информатор. Винаги ще се спори дали онези, които предават тайните на своето общество, са храбри и принципни герои, за които има по-висша лоялност (както съвременните германци възприемат антихитлеристката съпротива), или изменници (както повечето от нас определят Ким Филби, Алджър Хис, а в наше време – Едуард Сноудън). Ежедневната работа на много офицери от разузнаването е да предлагат измяна, което обяснява защо браншът привлича толкова много ексцентрици. Малкълм Мъгъридж с презрение заявява, че това „задължително предполага такива измами, лъжи и предателства, че има унищожителен ефект върху личността. Никога не съм срещал професионалист в тази област, на когото бих се доверил в каквото и да е отношение“.

Сталин казва: „Шпионинът трябва да е като дявола: никой не може да му има доверие, дори той самият.“ Развитие на нови идеологии, най-вече комунизъмът, става причина някои да се обвържат с преданост, която не признава държавните граници и – в очите на фанатиците – стои по-високо от обикновения патриотизъм. Немалко хора се чувстват извисени, откривайки достойнство в измяната, макар че други предпочитат да извършват предателства за пари. Много шпиони по време на войната не са сигурни на коя страна служат реално техните агенти, а в някои случаи объркването продължава до днес. Британският дребен мошеник Еди Чапман, „Агент Зигзаг“, е преживял невероятни неща през войната като играчка

на британското и германското разузнаване. В различни моменти той се поставя на разположение ту на едната, ту на другата страна, но като че ли никой не е имал особена полза от дейността му, която служи единствено на самия Чапман, за да се издържа и да пръска средства за жени. Той е любопитна, но маловажна фигура, един от безбройните блуждаещи воители на тайното бойно поле. По-интересен и твърде слабо познат е случаят на Роналд Сет – агент от УСО, заловен от германците и обучен от тях да служи като „двоен агент“ в Британия. По-нататък ще стане дума как УСО, МИ-5, МИ-6, МИ-9 и Абверът са в недоумение на коя страна в крайна сметка е служил Сет.

Събирането на разузнавателни данни е неизбежно свързано с излишни разходи. Прави ми впечатление колко много са офицерите от тайните служби, чието единствено постижение от командироването им в чужбина е, че са останали живи, и то на доста солена цена за техните работодатели, докато са събирали информация, която и в най-нищожна степен не е подпомогнала бойните действия. Може би една хилядна част от един процент от материала, набавен от всички участници във Втората световна война от източници на разузнаването, е допринесла за промяна на изхода от битките. Тази частица обаче е толкова ценна, че на военните ръководства не им се свиди нито един човешки живот и нито една лира, рубла, долар или райхсмарка, похарчени за нейното осигуряване. Разузнаването винаги е оказвало влияние върху войните, но до ХХ в. военачалниците са могли да разкриват ходовете на противника само чрез шпиони и пряко наблюдение – броене на войници, кораби, оръдия. След това появата на радиокомуникациите създава обширни нови полета на разузнаване, които след 1930 г. се разрастват експоненциално с развитието на технологиите. „През нито един период от историята не е имало нищо сравнимо с влиянието на радиото – пише д-р Р. В. Джоунс, голямо име в британското научно разузнаване. – Това беше продукт на някои от най-фантастичните постижения във физиката и толкова близо до вълшебството, колкото бихме могли да си представим.“³ Не само че милиони граждани могат да си монтират собствени домашни радиостанции, както постъпват много шпиони в чужбина, но и Берлин, Лондон, Вашингтон, Москва и Токио получават възможност с електронни подслушвателни устройства да разузнават маневрите на противника, а понякога и намеренията му, без помощта на телескопи, фрегати или агенти.

Една от линиите в тази книга е, че в радиотехническото разузнаване, най-вече от ранния етап на войната, Съюзниците нямат толкова силно изразено преимущество, каквото впечатление създава популярната митология. Германците се възползват добре от разузнавателните данни, за да планират нахлуването във Франция, Белгия и Холандия. Поне до средата на 1942 г. и дори по-късно до известна степен те разчитат важни шифровани съобщения на Съюзниците по суша и по море, което има значими последици както за Битката за Атлантика, така и за Северноафриканската кампания. Германците успяват да пробият и слабата защита на червеноармейските комуникации през първата година от Операция „Барбароса“. От края

на 1942 г. обаче дешифровчиците на Хитлер изостават все повече от съответните служби при Съюзниците. Опитите на Абвера за шпионаж в чужбина са плачевни.

Японското правителство и върховното командване на армията планират своите първоначални нападения срещу Пърл Харбър и европейските империи в Юго-източна Азия много ефикасно, но по-нататък се отнасят пренебрежително към разузнаването и воюват потънали в мъгла от невежество за действията на противниците си. Италианското разузнаване и неговите дешифровчици имат някои забележителни успехи в ранните години на войната, но към 1942 г. военачалниците на Мусолини стигат дотам да използват руски военнопленници за подслушване на съветските радиосъобщения. Другите държави полагат сравнително малко усилия да стигнат до тайните на Италия, защото нейните военни възможности намаляват много бързо. „Нашата представа за италианската авиация беше непълна, а сведенията ни – твърде несигурни – признава разузнавачът от Кралските военновъздушни сили полковник Хари Хъмфрис за театъра на бойните действия в Средиземноморието, след което самодоволно добавя: – За щастие, и италианската авиация беше в същото положение.“

Първото условие за успешно използване на разузнавателните данни е военачалниците да са предразположени да ги анализират честно. Хърбърт Майър, ветеран от Националния съвет по разузнаването, определя работата си като представяне на „организирана информация“; той твърди аргументирано, че идеалните разузнавателни отдели би трябвало да предоставят на военачалниците услуга, подобна на навигационните системи в мореплаването и авиацията. Доналд Маклоклан, опитен флотски специалист, отбелязва: „Разузнаването има много общо с научното образование и в него би трябвало да се прилагат същите стандарти като в научното образование.“ След войната германските генерали, които са останали между живите, обясняват всички провали на тяхното разузнаване с несъгласието на Хитлер сведенията да се подлагат на обективно оценяване. Босът на радиоразузнаването Алберт Праун казва: „За жалост... през цялата война Хитлер... показваше липса на доверие в комуникационното разузнаване, особено ако докладите бяха неблагоприятни [според собствените му възгледи].“

Добрите новини за каузата на Оста – например прехванати съобщения, разкриващи тежки загуби на Съюзниците – се изпращат в Берлин с най-висок приоритет, защото фюрерът ги приема с радост. В същото време лошите вести се пренебрегват. Преди нахлуването в Русия през юни 1941 г. генерал Георг Томас от „ВиРуАмт“ – икономическия отдел на Вермахта – съставя оценки на съветското оръжейно производство, които са близки до действителността, макар и по-скромни, и доказва, че загубата на европейска Русия не означава непременно срыв на индустриалната база на Сталин. Хитлер отхвърля изчисленията на Томас, без да се замисли, защото тяхната величина противоречи на собственото му презрение към всичко славянско. Накрая фелдмаршал Вилхелм Кайтел нарежда на „ВиРуАмт“ да престане да подава информация, която може да разстрои фюрера.

От огромна полза за военните усилия на западните демокрации е относителната откритост на техните общества и управление. Чърчил понякога си позволява изблици на гняв към хора от неговото обкръжение, които изразяват нелицеприятни мнения, но в коридорите на властта в съюзническите държави, включително повечето военни щабове, се поддържа забележително открит дебат. Генерал сър Бърнард Монтгомъри е доста тираничен, но хората, на които има доверие – а сред тях е и шефът на неговото разузнаване бригадир Бил Уилямс, – могат да казват каквото мислят. Всички блестящи успехи на американското разузнаване са резултат от дешифриране на кодирана информация, а най-впечатляваща е ролята им в бойните действия по море в района на Тихия океан. Командващите на американските сухопътни войски рядко се интересуват от възможността да използват сведенията си за дезинформация на врага, както правят британците. Десантът в Нормандия през 1944 г. е единствената операция, за която американците се включват ентузиазирани в план за заблуда на противника. Дори и тогава британците са основният двигател, докато американците просто дават съгласието си – например като позволяват генерал Джордж Патън да изиграе ролята на командир на фиктивната американска Първа група армии на САЩ, която уж е определена да извърши десант в Па дьо Кале. Някои членове на висшето американско командване се отнасят подозрително към увлечението на британците по тактиката за заблуда на врага – за тях този ентузиазъм отразява стремежа на съюзниците им да си спестят с измама тежките сражения, реалните бойни действия. Така наречената Правителствена школа по криптография* в „Блечли Парк“, разбира се, е не просто най-важният разузнавателен център в конфликта, а от 1942 г. – най-забележителният принос на Великобритания към победата. Популярната легенда гласи, че създадените от Тюринг електромеханични машини разкрили пред Съюзниците цялата комуникационна система на Германия, като позволили дешифрирането на съобщителния трафик на „Енигма“. Истината е много по-сложна. Германците използват десетки различни ключове, много от които са разчитани само частично и често не в „реално време“ – тоест недостатъчно бързо, за да има възможност за оперативен отговор, – а някои остават неразгадани. Британците получават достъп до изключително ценен материал, кодиран с „Енигма“, но покритието никога не се доближава до сто процента и е особено слабо по отношение на армейските комуникации. Освен това все по-голяма част от строго секретните съобщения на германците се предават по телетипна мрежа, която използва напълно различна система за криптиране от тази на „Енигма“. Постижението на математиците и лингвистите от „Блечли“, които разбиват шифъра на машините „Лоренц Шлюселцузац“, е нещо съвсем отделно и много по-трудно от разчитането на „Енигма“, макар че военните, които се възползват от резултатите на всички подобни дейности, ги познават само под името

* *Government Code and Cipher School, GC&CS.* – Б.пр.

„Ултра“*. Бил Тът, младият кеймбриджки математик, направил решаващите първоначални открития, остава почти неизвестен на следващите поколения, но заслужава почти същата слава като Тюринг.

„Ултра“ позволява на ръководителите на страните от Съюза да планират своите кампании и операции през втората половина на войната с увереност, каквато нито един военачалник в дотогавашната история не е могъл да си позволи. Това, че картите на врага са известни, обаче не ги прави и по-слаби. През 1941 и 1942 г. британците неведнъж успяват да научат къде се готви удар на Оста – както е в Крит, Северна Африка и Малая, – но това не ги спасява от загуба в последвалите сражения. Грубата сила, било то на сушата, в морето или във въздуха, е абсолютно необходима, за да се извлече полза от разузнавателната информация. Също толкова необходима е и мъдрост от страна на британските и американските командири и техните щабове – нещо, което съвсем очевидно липсва в решаващите моменти от кампанията в Северозападна Европа през 1944–1945 г. Разузнаването обаче има съществен принос за смекчаването на някои катастрофални неуспехи в началото: постижението на младия Р. В. Джоунс, който дава идеята как да смущават работата на навигационните радиомаяци на Луфтвафе, значително намалява щетите, нанесени на Британия от Блицкрига. В морето локализирането на германските подводници с помощта на „Ултра“ – с едно обезпокоително деветмесечно прекъсване през 1942 г. – дава възможност да се пренасочват конвоите по различен маршрут, така че да ги избягват. Това има по-голям принос за поддържането на атлантическата снабдителна линия дори от потопяването на вражески подводници.

Американците имат известно основание да подозират съюзниците си в романтична привързаност към тактиката на заблуда. Полковник Дъдли Кларк – прочут не на последно място с това, че испанската полиция веднъж го е арестувала облечен в женски дрехи на улицата в Мадрид – провежда мащабна операция под прикритие в северноафриканската пустиня преди битката при Ел Аламейн през октомври 1942 г. Историците се изказват хвалебствено за находчивото решение на Кларк да създаде впечатлението за несъществуващи реално войски, което кара Ромел да разгърне значителна сила доста по на юг от основната точка на удара на Монтгомъри. Тази хитрост обаче не спестява на Осма армия двуседмичните тежки сражения, които се оказват необходими, за да пробие позициите на Африканския корпус. Германците твърдят, че действията на Кларк не са променили нищо в крайна сметка, защото им е останало време да предислоцират силите си на север преди решаващата британска атака. В Бирма полк. Питър Флеминг, брат на създа-

* Американците наричат разшифрования от тях японски дипломатически материал с името „Маджик“, но навсякъде в този текст за простота използвам названието „Ултра“, което е прието от двете страни на Атлантика като общ термин за продуктите от проникването в първостепенни вражески кодове и шифри, макар че, колкото и да е странно, думата е рядко използвана в „Блечли Парк“. – Б.а.

теля на Джеймс Бонд, стига до твърде сложни и рисковани ходове, за да подхвърли раница с лъжливи „секретни документи“ в един катастрофирал джип, където се предвижда да ги открие врагът, но когато „плячката“ попада при японците, те я оставят без внимание. От 1942 г. нататък британското разузнаване успява да получи почти пълна представа за противовъздушната защита на германците и използваните от тях електронни технологии, но съюзническите бомбардировачи продължават да плащат с жертви, особено преди американските изстребители за далечно действие да сразят Луфтвафе във въздуха през пролетта на 1944 г.

Какъвто и да е приносът на британските тактически мерки за заблуда в Северна Африка, дезинформационните похвати на Съюзниците постигат два важни и почти неоспорими стратегически успеха. През 1943–1944 г. Операция „Цепелин“ създава илюзията за британска армия в Египет, която принуждава Хитлер да поддържа големи сили в Югославия и Гърция, за да предотврати съюзнически десант на Балканите. Именно тази въображаема заплаха, а не партизаните на Тито, е причината двайсет и две дивизии на Оста да висят напразно в югоизтока чак до дните след Нормандския десант. Второто постижение, разбира се, е Операция „Твърдост“ преди и след удара срещу Нормандия. Редно е да подчертаем, че нито една от двете операции нямаше да има подобен ефект, ако Съюзниците не разполагаха с достатъчно груба сила, наред с контрола върху морето, за да създадат правдоподобно впечатление, че могат да докарат армии едва ли не навсякъде.

Пред някои руски операции за заблуда британските и американските изглеждат незначителни. Историята на агент „Макс“ и огромната операция, предприета за отклоняване на вниманието от Сталинградската офанзива – която впрочем струва живота на 70 000 руснаци, – е една от най-удивителните от войната, при това почти непозната на западните читатели. През 1943–1944 г. други съветски хитрости неведнъж подвеждат германците да концентрират силите си на погрешни места преди ожесточени атаки на Червената армия. Превъзходството по въздуха е съществено условие и на изток, и на запад: амбициозните схеми за заблуда от по-късните години на войната стават възможни единствено защото германците не могат да извършват разузнаване по въздуха и по този начин да опровергават „легендите“, с които ги залъгват в радиоефира или чрез подхвърлени фалшиви документи.

Западните съюзници имат много по-слаби постижения в агентурното разузнаване, отколкото в радиоразузнаването. Нито британците, нито американците успяват да се доберат и до един-единствен високопоставен източник близо до германското, японското или италианското правителство или върховно командване чак до 1943 г., когато Алън Дълес от УСС започва да събира полезни берлински слухове. Западните съюзници не постигат нищо, което да може да се сравни с руското проникване в Лондон, Вашингтон, Берлин и Токио – в последния случай чрез агента Рихард Зорге, който работи в германското посолство. Американците започват да практикуват международен шпионаж едва след Пърл Харбър, освен това наблягат повече на диверсията и криптографския анализ, отколкото на разгръща-

нето на шпионска мрежа (което е нещо различно от паравоенните групировки) на вражеска територия. Отделът за проучвания и анализ на УСС във Вашингтон е по-впечатляващ от неговите операции на терен, които са ефективни, но лишени от фокус. Смятам освен това, че финансирането на партизанската война от страна на Съюзниците по-скоро е допринесло да се повиши самоуважението на окупирани народи след войната, отколкото да се ускори унищожението на нацизма. Партизанските операции в Русия се провеждат в далеч по-амбициозен мащаб от кампаниите на УСО/УСС, а и пропагандата превъзнася техните успехи както по време на войната, така и в епохата след нея. Въпреки това съветските документи, до които вече има достъп (използвани обширно от д-р Люба Виноградова, която подпомогна моите проучвания в Русия), показват, че трябва да се отнасяме към постиженията на източната партизанска кампания, поне до 1943 г., със значителен скептицизъм.

Както във всичките си книги, и в тази се опитвам да очертая „общата картина“ и да вплета в нея човешките истории на шпиони, дешифровчици и началници от разузнаването, които са служили всеки на своя господар – Тюринг в „Блечли“ и криптоаналитиците на Нимиц в Тихия океан, „Червеният оркестър“ от агенти на Съветите в Германия, Райнхард Гелен от командването на сухопътните войски, Уилям Донован от УСС и още много екзотични персонажи. Главната причина, поради която Западните съюзници се представят най-добре в разузнаването, е, че се възползват блестящо от цивилните, на които правителствата в САЩ и Великобритания осигуряват свобода на действие, влияние, а при необходимост и военен чин – нещо, което противниците им не допускат. Когато първият том от британската официална история на военновременното разузнаване беше публикуван преди трийсет години, подхвърлих на основния ѝ автор професор Хари Хинсли, ветеран от „Блечли“, че ако се съди по нея, приносът на аматьорите изглежда по-голям от този на професионалистите от тайните служби. Хинсли ми отговори донякъде соннато: „Разбира се. Нали не допускате, че в мирно време най-добрите умове на нашето общество са си пропилявали живота в разузнаването?“

Винаги съм смятал това за важна мисъл, отразена и в книгите на друг академичен изследовател, Хю Тревър-Роупър, който е служил в МИ-5 и МИ-6 и с личните си постижения се откроява като един от по-забележителните офицери от британското разузнаване по време на войната. В мирно време повечето тайни служби изпълняват прилично функциите си или поне не вредят особено, макар и персоналът им да е съставен от хора със средни способности. Започне ли обаче борба за национално оцеляване, налага се разузнаването да стане част от мозъка, който дава насока на военните усилия. Схватките на бойното поле могат да се водят от мъже с относително ограничени способности, надарени с добродетелите на спортната арена – добра физическа форма, смелост, решителност, малко инициатива и известна разсъдливост. В разузнавателните служби обаче внезапно възниква нужда от бляскави таланти. Звучи банално да се каже, че е било необходимо да се вер-

буват интелигентни хора – но както е отбелязал не един от мъдреците на ХХ в., в много страни този принцип е бил прилаган предимно наопаки.

Няколко думи за структурата на тази книга: макар че подходът ми е в общи линии хронологичен, за да не обърквам читателя с резки скокове между предателите във Вашингтон, съветските шпиони в Швейцария и математиците в „Блечли Парк“, изложението по някои теми продължава извън последователността във времето. Опирам се в голяма степен на най-авторитетните публикувани трудове в тази област, сред които тези на Стивън Будянски, Дейвид Кан и Кристофър Андрю, но съм проучил също така архиви във Великобритания, Германия и САЩ, както и сериозен обем непреведен до този момент руски материал. Не се опитвам да разгледам математическата страна на криптографския анализ – това вече е направено от автори, много по-грамотни от мен в тази област.

Често казват, че трилърите на Иън Флеминг нямат нищо общо с реалния свят на шпионажа. Въпреки това, докато чета съветски доклади и записани разговори от онова време, както и мемоарите на офицери от военновременното разузнаване на Москва, ми се натрапват зловещи аналогии с налудничавия, чудовищен въображаем диалог между подобни персонажи в романа „От Русия с любов“ на Флеминг. А някои от конспирациите, планирани и осъществени от НКВД и ГРУ, са не по-малко фантастични от неговите.

Всички исторически описания са неизбежно хипотетични и несигурни, но това важи с още по-голяма сила, когато става дума за шпиони. В хрониката на битките може да се отбележи с положителност колко кораби са били потопени, колко са свалените самолети, убитите хора, каква територия е била завладяна или загубена. Разузнаването обаче ражда огромен обем ненадеждни литературни източници, някои съчинени от главните действащи лица за тяхна собствена възхвала или оправдание. Един изключително популярен разказ за съюзническото разузнаване, *Bodyguard of Lies*, публикуван през 1975 г., се състои предимно от измислици. Сър Уилям Стивънсън, канадецът, управлявал организацията за координиране на британското военновременно разузнаване в Ню Йорк, е имал важна функция като посредник за свързка, но никога не е показвал блестящи качества на шпионин. Това не му е попречило да помогне за създаването на крайно фантастичната си биография от 1976 г., *A Man Called Intrepid**, макар и да липсват свидетелства, че някой някога го е наричал с подобен епитет. Повечето разкази на военновременни агенти от УСО, особено жени и най-вече действали във Франция, съдържат значителни дози романтични брътвежи. Москва се придържа към старите си лъжи: официалната история на разузнаването на КГБ, публикувана в неотдашната 1997 г., твърди, че британското външно министерство още крие документация за тайните си преговори с „фашистка“ Германия и дори споразумение с Хитлер.

* „Мъж на име безстрашен“. – Б.пр.

Дешифровъчните операции на Съюзниците срещу Германия, Италия и Япония оказват много по-голямо влияние от всеки шпионин. Ефектът им обаче е невъзможно да се измери, затова е озадачаващо твърдението на официалния историк Хари Хинсли, че „Ултра“ вероятно е съкратила войната с три години. Това е също толкова тенденциозно, колкото и заявлението на професор М. Р. Д. Фут в неговата официална история на УСО във Франция, че според командващите на съюзническите войски Съпротивата е съкратила глобалната борба с шест месеца. „Ултра“ е инструмент на британците и американците, а те играят само второстепенна роля в унищожаването на нацизма, което е резултат преди всичко от усилията на руснаците. Да се измери приносът на „Блечли Парк“ за приближаването на победата е не по-реалистично, отколкото да се определят с точност заслугите на Уинстън Чърчил, корабите „Либърти“ или радара.

И аналогично – публицистите, които твърдят, че някоя сензационна съвременна книга разказва „шпионската история, променила хода на Втората световна война“, могат със същото основание да цитират „Мери Попинс“. Една от най-проницателните забележки на Чърчил се съдържа в отговора му от октомври 1941 г. до началник-щаба на авиацията сър Чарлс Портал във връзка с искането му премиерът да поеме ангажимент за построяването на 4000 тежки бомбардировача, които щели да поставят Германия на колена за шест месеца. Министър-председателят отговаря в писмото си, че макар и да се прави всичко възможно за създаването на голямо съединение бомбардировачи, той не одобрява опитите да се разчита безрезервно на което и да е отделно средство за постигане на победа. „Всички неща едновременно са в постоянно движение“ – заявява Чърчил. Това е извънредно важно наблюдение върху човешките дела, особено във война и преди всичко в разузнаването. Невъзможно и несправедливо е да се приписва цялата заслуга за успеха или вина за провала на дадена операция на който и да е отделен фактор.

При все това, макар и скептицизмът спрямо задкулисният свят да е задължителен, същото се отнася и за допускането на възможността за чудо: доказват го някои прочути истории. С неудобство си спомням онзи ден през 1974 г., когато получих предложение от един вестник да напиша рецензия за книгата на Ф. У. Уинтърботъм *The Ultra Secret*. В онези дни, още млад и зелен, не бях изучавал сериозно периода 1939–1945 г. и подобно на по-голямата част от света не бях и чувал за „Блечли Парк“. Хвърлих един поглед на книгата, която предстоеше да излезе, и отказах да пиша за нея: Уинтърботъм твърдеше такива невероятни неща, че не можех да повярвам в тях. Разбира се, излезе друго – авторът, офицер от МИ-6 по време на войната, беше получил разрешение да извади на светло една от най-големите и интригуващи тайни на Втората световна война.

Нито една друга страна не е публикувала официална история, открито посветена на военновременното разузнаване и с обем, близък до петте британски тома от общо над 3000 страници, издадени между 1978 и 1990 г. Този щедър принос към историографията на периода, финансиран от данъкоплатците, отразява гор-

достта на Великобритания от нейното постижение, поддържана и през двацет и първия век от такива абсурдни (ако вземем предвид пренебрежимо нищожната връзка с фактите) и въпреки това изключително успешни игрални филми като *The Imitation Game* („Игра на кодове“) от 2014 г. Макар и повечето образовани хора днес да признават колко второстепенен е приносът на Британия към победата на Съюзниците в сравнение с този на Съветския съюз и САЩ, те разбират, че има нещо, което хората на Чърчил са правили по-добре от всеки друг. Въпреки че в тази книга се разказва за множество гафове и несполуки, в разузнаването, както и във всичко друго, свързано с конфликт, побеждава не онази страна, която не греши, а онази, която греши по-малко от другата. Ако вземем предвид това, окончателният триумф на британците и американците в тайната война е също толкова голям като този в сблъсъка между армии, флоти и авиации. Определящата реалност е, че Съюзниците са победили.

И накрая – макар че някои от описаните в книгата епизоди изглеждат комични или нелепи и са отражение на човешката слабост и глупост, не бива никога да забравяме, че във всеки аспект на световния конфликт въпросът е бил на живот или смърт. Стотици хиляди хора от множество националности са рискували живота си и немалко са го пожертвали, често изправени пред отряд за разстрел в самотата на ранното утро, като агенти на разузнаването или участници в партизански операции. Гледната точка на двацет и първи век върху лицата, събитията, успехите и провалите от онези дни, каквато и да е тя, не бива да намалява нашето уважение и дори преклонение пред паметта на хората, платили цената на тайната война.

Макс Хейстингс
Западен Бъркшър & Датай, Лангкави
юни 2015 г.